

A római nép eredete

Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Czeti István

Az *Origo gentis Romanae* egy késő antik elbeszélő forrás, amely a *Corpus Aurelianum* című gyűjtemény első darabjaként maradt fenn. A tévesen Sextus Aurelius Victor Afer (Kr. u. kb. 320 – kb. 390) neve alatt hagyományozott, valójában különböző szerzőktől származó háromrészes gyűjteményt valamikor a Kr. u. 4–6. században egy ismeretlen kompilátor állította össze, és az *Origo gentis Romanae* mellett a *De viris illustribus Romae*-t és a ténylegesen Aurelius Victortól származó *De caesaribus* tartalmazza.¹ A meglehetősen heterogén *corpus* az Aeneas érkezése előtti ősi itáliai királyoktól egészen II. Constantius (337–361) és Iulianus Apostata (361–363) császárok idejéig kronologikus rendben tárgyalja Róma történelmét. André Schott, a gyűjtemény 1579-es *editio princeps*ének kiadója a korábbi három műhöz negyedikként a 4–5. század fordulóján keletkezett *Epitome de caesaribus* is hozzákapcsolta, így hozva létre azt a négyrészes gyűjteményt, amelyet ma *Historia Romanaként* ismerünk.²

A három műből álló *corpus* mindössze két 15. századi kéziratban maradt fenn (*Codex Bruxellensis*, *Codex Oxoniensis*), amelyeknek szövegvariánsai vélhetően ugyanarra az elveszett *archetypus*ra (*Codex Metelli*) vezethetők vissza.

Az *Origo gentis Romanae* szövegét egy rövid bevezető (*titulus*) előzi meg, amely a jelenlegi formáját valószínűleg csak a későbbi kompiláció (esetleg még későbbi másolás) során nyerte el. A *titulus* először meghatározza a *corpus*ban szereplő művek által átfogott időbeli intervallumot (*a Iano et Saturno – usque ad consulatum decimum Constantii*, „Janustól és Saturnustól – egészen Constantius tizedik consulságáig”), majd – akár egy modern bibliográfiai esszé – pár szóban a szerző feltételezett forrásairól is számot ad. A *corpus* kompilációja során az *Origo gentis Romanae* végére is egy hasonlóan rövid, a korábban leírtaknak ellentmondó összekötő szöveget illesztettek, amelynek szándékolt funkciója, hogy azt összekapcsolja a gyűjtemény utána következő darabjával (*De viris illustribus Romae*).³ A kérdés, hogy a kompilátor magán a mű szövegén mennyi módosítást hajtott végre, nem válaszolható meg egyértelműen, de joggal feltételezhetjük, hogy nem hagyta érintetlenül.⁴

A történeti munka keletkezésének ideje máig vita tárgyát képezi, de Barthold Georg Niebuhr sokáig uralkodónak számító véleménye, amely szerint a mű nem más, mint egy ügyes humanista hamisítvány, elvesztette a támogatottságát, és a vita lényegében arra redukálódott, hogy a 4. század második fele és a 6. század vége közötti időintervallumon belül melyik évtizedet jelölhetnénk meg az *Origo gentis Romanae* születésének legvalószínűbb idejeként. A jelenleg uralkodó álláspont szerint a mű a 6. század második felében, a kereszténység fokozatos térnyerésére adott, a hagyományos római vallás megőrzését propagáló pogány reakció szellemében keletkezett, és mind stílusával, mind pedig a téma megközelítésmódjával erősen követi a klasszikus mintákat. Ezt a nézetet valószínűsíti, hogy a mű szövegén semmilyen keresztény hatás nem figyelhető meg, sőt néhol a pogány szertartások, illetve hagyományok iránti elkötelezettség jelei is mutatkoznak.⁵

A szöveg jelenlegi formája számos ponton mutatja a lerövidítés, illetve az eredeti mű kevésbé fontosnak ítélt részei kihagyásának nyomait, így többször is előfordulnak szintaktikai, nyelvhasználati, illetve időbeli következetlenségek, amelyek nagyobb-

részt inkább egy, az eredeti szöveget tudatosan megkurtító átdolgozó, mint a kevésbé tanult vagy gondos másolók számlájára írhatók. Azt a Theodor Mommsen által felvetett lehetőséget, hogy egykor létezhetett egy bővebb, ún. *Origo gentis Romanae plenior* is, amely a kora középkorban nagy népszerűségnek örvendhetett, és azt kutatásai során már Szent Jeromos és Paulus Diaconus is felhasználhatta, az újabb szakirodalom (legalábbis *ebben* a formában)⁶ következetesen elutasítja, és a művet saját jogán sorolják a korban elterjedt breviárium (epitomé) műfajába.⁷

A huszonhárom fejezetből álló elbeszélés három nagyobb tartalmi egységre bontható föl, amelyek egymástól mind stílusukban, mind tematikájukban eltéréseket mutatnak. A mű első fejezetei (1–5) egy tudományosnak szánt, gyakorta etimologizáló Vergilius-kommentárra emlékeztetnek, amelynek szerzője Itália ősi uralkodóit és az Aeneas érkezése előtti Itáliát Vergilius különböző műveiből vett idézetek segítségével mutatja be, többször euhémisztikus magyarázatot fűzve a széles körben ismert mítoszokhoz. Ezt egy valamivel rövidebb átvezető szöveg követi (6 – 10, 4), amelyben az olvasó a Cacus-monda két különböző változatával, a Potitiusok és a Pinariusok történetével, illetve Aeneas menekülésének és bolyongásainak eseményeivel ismerkedhet meg. Itt az elbeszélő már nem mindenben követi Vergiliust, pusztán csak említést tesz arról, hogy az általa előadottak közül a költő mely mítoszvariánsokat dolgozta föl, a mű stílusa pedig sokkal tárgyilagosabbá és távolságtartóbbá válik. A harmadik szövegegységben (10, 5–23) pedig teljesen megszűnnek a Vergiliusra való utalások, és azokat a történetírókra és antikvárius szerzőkre való szüntelen hivatkozások váltják föl.⁸

Forráshasználata – már amennyire ez a ránk maradt töredékek alapján megítélhető – pontosnak és alaposnak mondható, szokása névvel hivatkozni az idézett munkák szerzőire, és nem ad okot arra, hogy az utókor korábbi művek tudatos meghami-

sításával vagy nem létező források gyártásával vádolhassa, az viszont alappal feltételezhető, hogy ezeket a műveket a szerző közvetlenül nem ismerte, hanem megelégedett a forrása kivonatolásával.⁹

A szó szorosabb értelmében vett történeti műnek csak az *Origo gentis Romanae* második és harmadik nagyobb egysége nevezhető, ezen fejezetek esetében pedig feltűnően sok egyezés mutatkozik Dionysius Halicarnasseus *Antiquitates Romanae* című, hasonló tárgyat feldolgozó művének első könyvével. A szerzők számos mítosznak ugyanazt a kevésbé ismert változatát dolgozták fel, de ahhoz túl sok eltérés van közöttük, hogy egyértelműen ki lehetne jelteni: az *Origo gentis Romanae* szerzője Dionysius Halicarnasseust közvetlen forrásoként használta volna. Arnaldo Momigliano az egyes szöveghelyek szisztematikus összehasonlítása során arra a következtetésre jutott, hogy a két szöveg közti tartalmi és szemléletmódbeli összefüggések elsődleges oka az lehet, hogy mindkét szerző (közvetve vagy közvetlenül) többnyire ugyanazon köztársaságkori és Augustus-kori történetírók, illetve antikvárius szerzők művei alapján dolgozott.¹⁰ Az írásművek azonban sokszor a tartalmi egyezéseknél mélyebb, a szerzőik látásmódjáról is tanúszkodó hasonlóságokat is mutatnak. Mindketten egyformán beszámolnak a tárgyalt mítoszokról, és ezek mellett említik azok lehetséges euhémista értelmezését is, mindketten elkötelezetten hangsúlyozzák a római vallás és hagyományok jelentőségét, továbbá közös meggyőződésük, hogy Itália lakói legalább részben görög származásúak.

Arra a kérdésre, hogy mely korábbi szerző művét használta fel az ismeretlen epitomátor az *Origo gentis Romanae* szövegeinek megalkotásához, szintén nem lehet egyértelmű választ adni, de Sehlmeier kutatásai alapján a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy vagy Marcus Verrius Flaccus vagy Marcus Terentius Varro egy mára elveszett művét dolgozhatta fel.¹¹

Jegyzetek

Jelen írás szakmai lektorálásáért Németh György professzor úrnak, az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszéke tanszékvezető professzorának tartozom megkülönböztetett köszönettel.

1 Adamik 2009, 719–722.

2 Richard 1983, 7–8; Sólyom 2018, 18–21.

3 Momigliano 1958, 57.

4 Sehlmeier 2004, 15–22. Maga az *Origo gentis Romanae* cím is arra utal, hogy azt eredetileg a kompilátor nemcsak a *corpus*ban elsőként szereplő mű, hanem az egész gyűjtemény a címéül szánta, ugyanis az *origo* szó a korabeli latinságban ebben a kontextusban valószínűleg inkább 'történet', mint 'eredet' jelentést hordozott, ahogyan az *Origo Constantini imperatoris* is lényegében egy császárelrajznak tekinthető (Richard 1983, 9).

5 Momigliano 1958, 63; Richard 1983, 19–28; Smith–Smith 2005, 99–100.

6 Sehlmeier elképzelhetőnek tartja, hogy az *Origo gentis Romanae plenior* néven említett hipotetikus forrást egy mára elveszett, Suetoniustól származó művel lehetne azonosítani, amely az *Origo gentis Romanae*-val ugyanazon közös forrást használ kútfőként (Sehlmeier 2004, 119–126).

7 Momigliano 1958, 64–65; Richard 1983, 28–38; Sehlmeier 2004, 22–27.

8 Sehlmeier 2004, 7–14.

9 Smith–Smith 2005, 112.

10 Momigliano 1958, 68–71.

11 Sehlmeier 2004, 119–126.

A római nép eredete

Amely Ianustól és Saturnustól, az alapítóktól az utánuk következő királyokon át egészen Constantius¹ tizedik consulságáig a következő szerzők műveiből lett összegyűjtve: Verrius Flaccus, Antias² (ahogy legalábbis ugyanazon Verrius jobban szerette nevezni, mint Antiának); továbbá a pontifexek évkönyveiből, azután pedig Cincius, Egnatius, Veratius,³ Fabius Pictor, Licinius Macer, Varro,⁴ Caesar,⁵ Tubero⁶ és a régiek minden történeti művéből, úgy, ahogyan azt ki-ki az újabbak közül (tehát Livius és Victor Afer) megerősítette.

1. Úgy hiszik, hogy elsőként Saturnus érkezett Itáliába, ahogyan erről a következő a verssorokban Maro⁷ műzsája is tanúskodik:

*Míg az Olympus egéből el nem jött, Iupiternek
fegyvereit futván Saturnus stb.⁸*

A hagyomány szerint egészen eddig a korig a régiek annyira egyszerű gondolkodásúak voltak, hogy a hozzájuk érkező jövevényeket, akik csak bölcsék és eszesek lévén valamelyest hozzájárultak az életmódjuk rendezéséhez és a szokásaik kialakításához, mivel szüleiket és eredetüket nem ismerték, nemcsak maguk hitték az Ég és a Föld szülötteinek, hanem még az utódaiknak is erről tettek tanúbizonyságot, ahogyan az említett Saturnusról is azt állították, hogy az Égnek és a Földnek volt a gyermeke.⁹ Bár így tartják, mégis bizonyos, hogy Ianus jött előbb Itáliába, és azután ő fogadta a később érkező Saturnust. Ez alapján Vergilius szavait is úgy kell érteni, hogy a költő nem azért nevezte elsőnek Saturnust, mert ne ismerte volna az ősi történetet, hanem a maga szokása szerint: nem úgy első, hogy ne lett volna előtte senki sem, hanem a legkiválóbb,¹⁰ ahogyan a verssor is szól: „aki első volt Trója partjairól”. Mivel kétség sem férhet hozzá, hogy Antenor már Aeneas előtt eljutott Itáliába, és nem a tenger menti partvidéken, hanem beljebb a szárazföldre [azaz Illyriában]¹¹ alapította meg Patavium városát, amint ugyanez a fent említett Vergilius a következő verssorokat adja a fiának, Aeneasnak a szenvedéseit Iupiternek panaszó Venus szájába:

*Antenor mehetett, az achív dárdák közepéből
illyr révbe jutott, biztonságban van a földön stb.¹²*

Azt pedig, hogy miért tette hozzá: „biztonságban”, a maga helyén igen részletesen kifejtettük abban az értekezésben, amelyet elkezdtünk írni,¹³ a Patavium eredetéről című könyvből

szerezve az értesüléseinket. Tehát jelen esetben abban az értelemben is „első”, amelyben az *Aeneis* második énekében is, amikor a falóból kiszálló harcosok vannak előszámlálva. Ugyanis miután a költő megnevezte Thessandrust, Sthenelust, Ulixest, Acamast, Thoast és Neoptolemust, végül hozzátette: „és Machaon az »első«”. Ez alapján fölvetődik a kérdés: hogyan lehet „elsőnek” nevezni azt, aki előtt ennyi másikat említettek? De úgy fogjuk érteni, hogy „első”, azaz a legkiválóbb, akár azért, mert – a hagyomány szerint – abban az időben ő értett legkiválóbban az orvostudományhoz.

2. De hogy visszatérjünk a tárgyra: úgy tartják, hogy Creusát, az athéniak királyának, Erechtheusnak a gyönyörű lányát Apollo meggyalázta, és az egy fiút szült, akit egykor Delphoiba küldtek, hogy ott neveljék föl. Creusát pedig az apja, aki ezekről a dolgokról semmit sem tudott, egy bizonyos, a kíséretéhez tartozó Xuthushoz adta feleségül. Mivel Creusától a férfinak nem lehetett gyermeke, Delphoiba ment, hogy megkérdezze az orákulumot, hogy hogyan válhatna apává. Akkor az isten azt válaszolta neki, hogy azt fogadja örökbe, akivel másnap találkozik. Így tehát találkozott a már említett, Apollótól származó fiúval, és örökbe fogadta. Miután fölserdült – mivel nem érte be az apja királyságával –, nagy hajóhaddal Itáliába utazott, és elfoglalt egy hegyet, ahol várost alapított, amelyet a saját nevéből Ianiculumnak nevezett el.

3. Amikor tehát Ianus uralkodott a műveletlen és faragatlan őslakosok között, és miután Saturnus a királyságából menekülve Itáliába érkezett, Ianus nyájasan befogadta, és a jövevény ugyanott, nem messze a Ianiculumtól alapította meg a saját nevével Saturniának nevezett erődített városát. Ő volt az első, aki a földművelésre megtanította és rendezett életmódra nevelte a vad embereket, akik ahhoz voltak hozzászokva, hogy rablásból éljenek. Ahogyan Vergilius a nyolcadik énekben mondja:

1 II. Constantius császár (337–361). A szöveg illesztett *titulus* eredetileg az egész gyűjtemény bevezetőjeként szolgált. Az említett II. Constantius császárral zárul a *Liber de caesaribus*.

2 Valerius Antias Kr. e. I. századi római történetíró.

3 Máshonnet nem ismert szerző.

4 Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) hatalmas életművet maga után hagyó római szerző, aki foglalkozott történetírással és antikvárius irodalommal is.

5 Az *Origo gentis Romanae* írója a művében több alkalommal is hivatkozik legalább két különböző Caesar *cognomennel* rendelkező szerzőre is, akik közül egyik sem azonosítható teljes bizonyossággal.

6 Lucius Aelius Tubero és fia Quintus Aelius Tubero a Kr. e. I. században éltek, és mindketten foglalkoztak történetírással, így nem

eldönthető, hogy a *titulus* szövege melyikükre utal. Az ő baráti körükhöz tartozott többek között Dionysius Halicarnasseus is.

7 Publius Vergilius Maro.

8 *Aen.* VIII. 319–320, ford. Lakatos István.

9 A szerző az ismert görög mítosz euhémérista magyarázatát adja, amely szerint Chronos (Saturnus) Uranos és Gaia fia.

10 Sehlmeier szerint „egyik az elsők közül” (Sehlmeier 2004, 31).

11 A szögletes zárójelben szereplő, súlyos földrajzi tévedést tartalmazó betoldást valószínűleg egy kézirat margójáról illesztette a másoló a főszövegbe. Az ókori Patavium, a mai Padova a valóságban nem Illyriában található (Richard 1983, 111).

12 *Aen.* I. 242–243, ford. Kartal Zsuzsa.

13 Utalás az *Origo gentis Romanae* egyik szerzőjének egy elkezdett művére, amelynek további sorsa ismeretlen.

*Faunusok és nimfák lakták kezdetben e berket,
és olyan emberfaj, mi a tölgyfákból született meg,
nem volt erkölcsük, műveltségük sem, az ökröt
nem fogták járomba, se gyűjteni, megtakarítani
nem tudtak, nem is éltek csak fákból s a vadakból.*¹⁴

Elhagyták Ianust, aki semmi mást nem honosított meg a kö-
rükben, mint az istenek tiszteletét és a szertartásokat, és úgy
döntöttek, hogy inkább Saturnushoz csatlakoznak, aki a közjó
érdekében helyes életmódot és erkölcsöket plántált a még ak-
kor is vad lelükbe, ahogyan azt fentebb elmondtuk, és meg-
tanította őket a földművelés tudományára, épp ahogy a követ-
kező verssorokban áll:

*És a tudatlan fajt szétszórtan a hegy tetejéről
egyesítette, s törvényt osztott, majd Latiumnak
hívta e földet stb.*¹⁵

A hagyomány szerint ő volt az is, aki megmutatta nekik a bronz
megbélyegzését és a pénzverést, és ezeknek az érméknek az
egyik oldalán Saturnus feje szerepelt, a másikon az a hajó,
amelyen oda érkezett.¹⁶ Ezért van, hogy a szerencsejátékosok
az elvetett érmét ma is letakarják, és játszótársaiknak hagyják
meg a választási lehetőséget, hogy mondják meg, mit gondol-
nak: fej vagy hajó van-e letakarva. Ez utóbbit mostanában kö-
zönségesen, helytelenül *naviának* nevezik. A Capitolium lejtő-
jének alján található szentélyt pedig, amelyben a pénzt őrizte,
ma is Saturnus kincstárának mondják. De mivel – ahogy fen-
tebb már említettük – Ianus érkezett oda előbb, és miután úgy
vélték, hogy haláluk után isteni tisztelettel kell elhalmozniuk
őket, minden áldozati szertartásnál Ianust tették az első hely-
re, olyannyira, hogy még amikor más isteneknek mutatnak be
áldozatot, akkor is tömjént szórnak az oltárra, és előbb Ianust
szólítják meg, és az „*atya*” jelzővel is ellátják, ahogyan a köl-
tőnk megjegyzi:

*Ianus atyánknak vára ez, azt Saturnus emelte,*¹⁷

és közvetlenül utána:

*Ianiculum volt ez, Saturnia volt neve annak.*¹⁸

Azért, mert csodálatosan emlékezett a múltbéli dolgokra, sőt
még a jövőt is ismerte, mondja neki a költő:

*Itt e vidék fejedelme, Latinus
már éltes volt, és régen békében uralgott.*¹⁹

14 *Aen.* VIII. 314–318, ford. Kartal Zsuzsa.

15 *Aen.* VIII. 321–323, ford. Kartal Zsuzsa.

16 A szerző tévesen Saturnus fejét szerepelteti az *as* egyik oldalán,
míg a másikon a hajót, amelyen Itáliába érkezett. Kr. e. 235-től
valóban volt használatban olyan *as*, amelynek egyik oldalán Ianus
kétarcú képmása, míg a másikon egy hajóorr szerepelt, de az nem
Saturnus a hajóját szimbolizálta (Richard 1983, 118). A fej vagy
írás játékról Macrobius is megemlékezik (*Sat.* I. 7, 22).

17 *Aen.* VIII. 357, ford. Kartal Zsuzsa.

18 *Aen.* VIII. 358, ford. Kartal Zsuzsa.

19 *Aen.* VII. 45–46, ford. Kartal Zsuzsa.

20 *Sall. Cat.* 6, 1.

Azt állítja, hogy az ő uralkodása alatt érkeztek a trójaiak Itáli-
ába. Fölmerül a kérdés, hogyan mondhatja Sallustius: „velük
az aborigók, faragatlan emberfajta, törvények és uralom nélkül
szabad és féktelen?”²⁰

4. 1. Egyesek pedig úgy ismerik a hagyományt, hogy mivel a
vízözön mindenütt elborította a földet, sokan, különféle terüle-
tekről a hegyekbe futottak, és később ott telepedtek le, ahová
korábban menekültek. Közülük némelyek lakóhelyet keresve
maguknak Itáliába vetődtek, és aborigóknak nevezték őket,
tudniillik a hegycsúcsok után adott görög névvel, amelyeket a
görögök ὄρη-nak hívnak. Mások szerint, mivel bolyongva ér-
keztek oda, először aberrigóknak, azután egy betű megváltoz-
tatásával és egy másik elvételével aborigóknak nevezték őket.²¹
Mikor megérkeztek, Picus fogadta őket, és megengedte nekik,
hogy úgy éljenek, ahogyan csak akarnak. Picus után Faunus
uralkodott Itáliában, akiről úgy tartják, hogy nevét a jóslatok
kinyilatkoztatásáról kapta, mert ő szokta volt megénekelni a
jövendőbeli eseményeket olyan verssorokban, amelyeket sa-
turnusinak nevezünk.²² Ez a versmérték először Saturniában a
jóslás során jelent meg. [De a hagyomány szerint Saturnus ala-
pította a várost, miután Itáliába érkezett.]²³ Erről Ennius tesz
tanúbizonyosságot, amikor ezt írja:

*versekben, melyeket faunok s jósök dala zengett.*²⁴

Ezt a Faunust a legtöbben az erdők után elnevezett Silvanussal,
és Inuus istennel azonosították, egyesek pedig még Pánnal is.

5. Tehát Faunus uralkodása alatt, körülbelül hatvan évvel az-
előtt, hogy Aeneas Itáliába jött, az arkadiai Euander, Mercurius
és Carmentis nimfa fia, anyja kíséretében ugyanoda érke-
zett. Egyesek úgy hagyományozták, hogy Carmentist eleinte
Nicostraténak nevezték, azután a dalokról kapta a Carmenta
nevet; mégpedig azért, mert a betűk minden titkát ismerve és
az eljövendő eseményeket előre tudva, szokása volt versekben
énekelni. Úgyhogy a többség vélekedése szerint nem is annyira
ő kapta a Carmentis nevet a dalokról, mint inkább a dalokat
nevezték el róla, az előadójukról *carmeneknek*. Az ő tanácsára
ment át Euander Itáliába, ahol a páratlan műveltsége és az írás-
barátságát, és a király vendégszerető és szívélyes fogadtatásban
részesítette. Euander nem kis földet kapott lakóhelyül, amelyet
a társai között szétosztott, és azon a hegyen, amelyet akkoriban
eleinte Pallas után Pallanteumnak neveztek, mi pedig később
Palatiumnak hívjuk, lakásokat építettek maguknak. Ott Pán-

21 A szerző által közölt, Dionysius Halicarnasseusnál is felbukkanó
(*Ant. Rom.* I. 10, 1–2; 13, 3) etimológia, amelyek a nép nevét a la-
tin *errare* ('bolyongani') igéből eredezteti, helytelen, a szó eredete
a latin *ab praepositio* és az *origo* főnevek összetételére vezethető
vissza, jelentése: 'akik kezdetektől fogva ott éltek'.

22 A *versus Saturnius* volt az archaikus latin költészet elterjedt vers-
formája, amelyet a hagyomány szerint először Quintus Ennius vál-
tott föl a hexameterrel (Adamik 2009, 61–64; 119).

23 A szögletes zárójelben szereplő mondat feltehetően későbbi betol-
dás, amelyet a kiadók következetesen kirekesztenek a szövegből.

24 *Ann.* 207 (213).

nak, az Arkádiában kedvelt helyi istenségnek, fölszentelt egy szentélyt, ahogyan Maro is tanúsítja, aki így ír:

*Arkádiában Pán isten, s a pagony sűrűjébe
ily csellel csalt, hívott, Hold, ki magad se szabódtál,*²⁵

és hasonlóképpen:

*Hogyha meg Arkádiát híván ítélni, kiáll Pán,
Ítélt Arkadia, s maga Pán se tagadja: legyőztem.*²⁶

Így tehát mind közül elsőként Euander tanította meg az itáliaiakat a betűk olvasására és írására, amelyeket részben maga is csak előtte tanult meg. Ugyanő volt, aki megmutatta nekik az először Görögországban fölfedezett gabonatermesztést, és vetni is megtanította őket, továbbá a föld megművelésére Itáliában először fogott igába marhákat.

6. Épp az uralkodása alatt érkezett oda egy bizonyos Recaranus²⁷ nevű, görög származású, hatalmas növésű és nagy erejű pásztor, akit, mivel mind kinézetével mind erejével fölülmúlta a többieket, Herculesnek neveztek. Mikor a csordája az Albula folyó partján legelészt, Euander szolgája Cacus, aki fortélyos gonosztevő volt, és többek közt még igen nagy tolvaj is, ellopta a vendég Recaranus marháit, és nehogy valamilyen nyomot hagyjon maga után, megfordította, és a farkuknál fogva húzta be egy barlangba az állatokat. Miután Recaranus bejárta a szomszédos területeket, és minden ilyesféle rejtékhelyet átvizsgált, elvesztette a reményt, hogy megtalálja az állatokat, és amennyire csak lehetett nyugodtan viselve a veszteséget, elhatározta, hogy elhagyja a területet. De miután az igazságosság iránt egyedülállóan elkötelezett Euander tudomást szerzett arról, hogy hogyan történt a dolog, *noxába* adta a rabszolgáját,²⁸ és visszaadatta a marhákat. Akkor Recaranus az Aventinus lábánál egy oltárt emelt Inventor Paternek²⁹, és Ara Maximának nevezte el, és a csordájának egytizedét fölládozta ott. Mivel korábban szokás volt, hogy az emberek a gyümölcsöik³⁰ egytizedét a királyaiknak adják át, Recaranus kijelentette, ő méltóbbnak látja, hogy inkább az isteneket ajándékozzák meg ezzel a megtiszteltetéssel, mint a királyokat. Innen ered tudniillik, hogy a tizedet szokás Herculesnek fölládozni, ahogyan Plautus mondja: „herculesi osztályrészt”, azaz tizedet.³¹ Miután tehát Recaranus fölszentelte az Ara Maximát, és áldozatul bemutatta rajta a tizedet – mivel Carmentis, bár meghívta, mégsem vett részt az áldozati szertartáson –, úgy rendelkezett, hogy az ezen

az oltáron bemutatott áldozatból egyetlen nőnek se szabadjon ennie, továbbá a nők teljesen legyenek kiltitva a szertartásról. Ezeket Cassius³² írta meg az első könyvében.

7. Ezzel szemben a pontifexek könyveiben az a hagyomány szerepel, hogy Hercules, Iupiter és Alcmena fia, mikor Geryon legyőzése után a kiváló csordáját elvezette, és az volt a szándéka, hogy ezt az ökörfajtát betelepíti Görögországba, véletlenül erre a helyre érkezett. Gyönyörködött a bőséges takarmányban, és hogy a hosszú út után az emberei és a barmai kipihen-hessék magukat, rövid időre itt táborozott le. Míg az állatok a völgyben, ahol most a Circus Maximus található, őrizet nélkül legelészték – mivel azt gondolták, hogy Hercules zsákmányát senki sem meri majd bántani –, egy bizonyos helyi rabló, aki nagyobb növésű és erősebb volt, mint a többiek, nehogy a lábnyomok miatt föl lehessen fedezni a lopást, a farkuknál fogva húzva nyolc marhát a barlangjába vezetett. Mikor aztán Hercules továbbindult, és véletlenül épp amellet a barlang mellett hajtotta el a maradék csordát, valamilyen véletlen folytán a bezárt marhák bögni kezdtek az elhaladóknak, és így lelepleződött a lopás. Mikor Cacus megölése után Euander értesült az eseményekről, elébe ment az idegennek, és hálásan megköszönte, hogy ekkora bajtól szabadította meg a földjüket. Miután megtudta, kik voltak Hercules szülei, a dolgot, ahogy történt hírül adta Faunusnak. Akkor már Faunus is heves vágytól fűtve törekedett elnyerni Hercules barátságát. Ezt a véleményt Marónk vonakodott követni.

8. Miután tehát Recaranus vagy Hercules az Ara Maximát Pater Inventornak fölszentelte, maga mellé vett két itáliai férfit: Potitius és Pinarius, hogy kiképezze őket az áldozati szertartások meghatározott rítus szerinti bemutatására. De közülük csak a korábban érkező Potitius engedte oda, hogy a feláldozott állatok belsősegeiből egyen, Pinarius viszont, mivel később érkezett, utódaival együtt ki lett zárva az áldozati szertartásról. Ezért még ma is megtartják, hogy Pinarius nemzetségéből ezeken az áldozati lakomákon senki sem ehet. Némelyeknek úgy tetszik, hogy korábban más néven nevezték őket, de azután a *πεινᾶν* ('éhezni') görög szóról a Pinarius nevet kapták, azért tudniillik, mert koplalva, és ezért éhesen távoznak az ilyesféle áldozatbemutatásokról. Egészen Appius Claudius censorságáig fennmaradt a szokás, hogy a Potitiusok végezték a szertartásokat, ettek a marhákból, amelyet fölládoztak, majd miután már semmit sem hagytak belőle, akkor engedték csak oda a Pinariusokat. De azután Appius Claudius pénz elfogadásával

25 Georg. III. 392, ford. Lakatos István.

26 Ecl. 4, 58–59, ford. Lakatos István.

27 Richard a maga kiadásában a nevet „Trecaranus”-ra módosítja (Richard 1983, 126).

28 A *noxába* adás (*noxae deditio*) a római jog által biztosított lehetőség arra, hogy a családfő a károkozó hatalom alatti családtagot, a rabszolga tulajdonosa pedig a károkozó rabszolgát a sértettnek kártalanítás céljából kiadja, hogy az az okozott kárt maga dolgozhassa le, illetve személyesen tehesse jóvá. Egy rabszolga esetében ez végleges tulajdonosváltást jelentett. (Földi–Hamza 2016, 565.)

29 Iuppiternek a helyi kultuszban használt mellékneve, jelentése „Megtaláló Atya” (vö. Ov. *Fast.* I. 579–580; Dion. Halic. *Ant. Rom.* I. 39, 4; Solin. I. 7).

30 Itt a szerző a 'gyümölcs' (*fructus*) szót feltehetően **fructus naturalis* ('természetes gyümölcs') értelemben használja, amely a növények gyümölcsein kívül minden olyan szaporulatra is vonatkozik, amely „egy termő dologból (anyadolog) időszakonként természetes úton jön létre az anyadolog sérelme nélkül”. Ilyen például az állatok teje, szőre és kölykei is (vö. D. 22, 1, 28 pr.). (Földi–Hamza 2016, 340–341.)

31 Plautus több helyen is megemlíti a szokást: *Bacchides* 665; *Stichus* 233; 386; *Truculentus* 562.

32 Utalás Cassius Heminára, a Kr. e. 2. század közepén alkotó római történetíróra.

rávette a Potitiusokat, hogy Hercules áldozati szertartásainak végzésére állami rabszolgákat tanítsanak meg, sőt még nőket is engedjenek oda. Azt mondják, hogy miután ez megtörtént, harminc napon belül kihalt a Potitiusok egész családja, amelyet elsőnek tartottak a szertartásoknál, és így az áldozatok a Pina-riusokra maradtak. Ők mind vallásos félelemben, mind kegyeletben kitanítva, hűen megtartják ezeket a titkos szertartásokat.

9. Mikor Itáliában Faunus után fia, Latinus uralkodott, és miután Iliont Antenor és más főemberek kiszolgáltatták a görögöknek, Aeneas maga előtt hordozván a házi isteneit, vállán apjával, kézen fogva vezetve apró fiát, éjjel elhagyta a várost. Hajnalban fölismerte az ellenség, de mivel a kegyesség ily nagy málháját cipelte, ezért senki sem háborgatta, sőt még Agamemnon, a király meg is engedte neki, hogy oda távozzon, ahová akar, így ő az Ida-hegyre ment. Ott hajókat ácsolt, majd egy jóslat hatására a mindkét nemből való sokasággal Itáliába utazott, ahogyan azt Alexander Ephesius elbeszéli a marsus háborúról írott művének első könyvében. De Lutatius³³ nemcsak Antenorról, hanem magáról Aeneasról is azt a hagyományt rögzítette, hogy hazaáruló volt. Miután a király megengedte neki, hogy oda menjen, ahová csak akar, és a vállain elvigye mindazt, amit a legbecesebbnek gondol, semmi mást nem vitt magával, mint a házi isteneit, apját, és – ahogy egyesek a hagyományt ismerik – két kicsi fiát, de mások szerint egy fiát, akinek Iulus volt a neve, és később Ascaniusnak is hívták. Ez a kegyesség meghatotta a görögök vezéreit, és megengedték neki, hogy visszatérjen az otthonába, és onnan mindent, amit akart, elvihessen. Így nagy vagyonnal és sok férfi és nő kísérelvel hagyta el Tróját, és egy hosszú, sok távoli föld partjait érintő tengeri utazás után Itáliába érkezett, és először Thráciában partra szállva megalapította Aenus városát, amelyet saját magáról nevezett el. Azután, mivel Polydorus meggyilkolása révén megismerte Polymestor álnokságát, továbbállt, és Délosz szigetére érkezett. Onnét szerzett magának feleséget, Laviniát, Aniusnak, Apollo papjának a lányát, akiről a „laviniai partok” a nevüket kapták. Miután sok tengert beutazott, Itália hegyfokához vetődött, amely Baianumban, az Avernus-tó környékén található. Ott temette el Misenust, a betegségben elhunyt kormányosát, akiről Misenon városa a nevét kapta, ahogyan azt Caesar is leírja a *Pontifexek viselt dolgai* című művének első könyvében, de szerinte ez a Misenus nem kormányos, hanem trombitás volt. Ezért Maro, aki méltán követi mindkét véleményyt, így írta meg:

*Majd kegyes Aeneas tornyozza a hant tetejére
egykori fegyvereit meg a kürtjét és evezőjét.³⁴*

Habár néhányan – Homerusra hivatkozva – állítják, hogy a trombita használatát a trójai háború idejében még nem ismerték.

33 Feltehetően Quintus Lutatius Catulusra (Kr. e. kb. 150–87) utal a szerző, aki a *Communes Historiae* című művében foglalkozhatott a kérdéssel (Richard 1983, 136; Sehlmeier 2004, 87).

34 *Aen.* VI. 232–233, ford. Kartal Zsuzsa.

35 Egyértelműen nem azonosítható szerzők. Egy lehetséges megoldása a problémának Vulcatius nevének Lutatiusra való javítása, illetve az *et* ('és') kötőszó beillesztése az Acilius és a Piso nevek közé. Ebben az esetben az említett Lutatiust Quintus Lutatius

10. Néhányan hozzáteszik továbbá, hogy Aeneas azon a par- ton temette el Baiát, az egyik társának Euxinusnak a legvégső öregségben elhunyt anyját, annak a tónak a közelében, amely Misenon és Avernus között található, és a manapság is Euxi- nus-öbölnek nevezett hely innét kapta a nevét. Miután értesült róla, hogy ott, a Cimmerium nevű városban a Sibylla a jövődő eseményeket a halandóknak megjósolja, odament, hogy meg- tudakolja tőle a jövőbeli sorsát. A jóslat meghallgatása alapján megértette, hogy nem szabad a vérrokonát Itáliában eltemetnie. Miután visszatért a hajóhadhoz, holtan találta Prochyat, aki a vérrokona volt, és akit egészségesen hagyott ott. A legközele- bi szigeten temette el, amely most is ugyanazt a nevet viseli, ahogy Lutatius és Acilius Piso³⁵ írják. Innen továbbutazva arra a helyre érkezett, amelyet most Aeneas dajkájáról Caieta kikö- tőjének hívnak, aki ott halt meg, és ott is temették el. De Caesar és Sempronius³⁶ azt mondják, hogy a Caieta név nem rendes név volt, hanem ragadványnév, amelyet épp azért aggattak rá, mert a trójai asszonyok az ő tanácsára és ösztönzésére – mivel elegendő volt a hosszú hajóútból – ott gyűjtötték föl a hajóhadat. Tudniillik a görög elnevezés a *καΐται* szóból származik, amely annyit tesz: fölgyűjtani. Innen, mikor Latinus uralkodott, Itália azon partjához ért, amelyet egy ugyanolyan fából álló liget után Laurensnek ('babérfás') hívtak. Apjával, Anchisszel, fi- ával és a többi társával partra szállt, és a parton letelepedett. Miután ami ételük volt, elfogyasztották, még az étel alá tett, náluk lévő megszentelt kenyérszeletek héját is megették.

11. Akkor Anchises ezt a szerencsétlenségek és a bolyongás véget érésének előjeleként értelmezte, ugyanis emlékezett, egykor Venus előre megmondta neki, hogy mikor idegen par- ton, az éhezés miatt arra kényszerülnek, hogy a megszentelt „asztalokra” is rávessék magukat, az lesz az a hely, amelyet a végzet a településük megalapítására kijelölt. Továbbá miután egy vemhes kocát vezettek ki a hajóból, hogy föláldozzák, és az állat kiszabadította magát az áldozatnál segédkezők kezéből, Aeneas visszaemlékezett arra, hogy egykor azt a jóslatot kapta: a város alapításakor egy négylábú lesz a vezetője. A nyomába eredt a házi istenek képmásaival, és azon a helyen, ahol a koca leheveredett, és harminc kismalacnak adott életet, *auspiciumot* tartott, és aztán [...] Laviniumnak nevezte, ahogyan Caesar az első könyvében, Lutatius pedig a második könyvében írja.

12. De Domitius³⁷ úgy meséli, hogy nem gabonalepények – ahogyan fentebb mondtuk –, hanem az étel alá szórt zeller, amely bőségesen állt ott rendelkezésre, szolgált asztalként, hogy el tudják fogyasztani a táplálékot, és ezt ették meg a többi ennivaló elfogyasztása után. Ezután rögtön megértették, hogy ezek voltak azok az asztalok, amelyeket a jóslat szerint el fog- nak fogyasztani. Eközben, mikor Aeneas a parton épp a koca feláldozása utáni áldozati szertartást végezte, úgy tartják, hogy

Catulusszal, Aciliust Caius Acilius Kr. e. 2. századi római történet- írőval, Pisót pedig Lucius Calpurnius Pisóval, a Kr. e. 133-as év consuljával azonosíthatjuk (Richard 1983, 142; Sehlmeier 2004, 90–91).

36 A szerző vagy Sempronius Asellio *Rerum Gestarum Libri* című művére, vagy Caius Sempronius Tuditanus valamely művére utal.

37 Egyértelműen nem azonosítható szerző.

véletlenül észrevette a görögök hajóhadát, amellyel Ulixes utazott. Mivel félt, hogy ha az ellenség fölismeri, veszélybe kerül, egyszersmind a legnagyobb istentelenségnek tartotta volna az áldozatbemutatást félbeszakítani, ezért egy lepellel takarta be a fejét, és így végezte el hibátlanul a teljes szertartást. Innen ered az utódokra hagyományozott szokás, hogy így mutatják be az áldozatokat, ahogyan azt Marcus Octavius³⁸ is megírta az első könyvében. Ezzel szemben Domitius az első könyvében azt fejt ki, hogy Aeneas a déloszi Apollo jóslata figyelmeztette, hogy menjen Itáliába, és ahol két tengert talál, és a reggelit az asztallal együtt elfogyasztja, ott alapítson várost. Így továbbment a laurentumi földekre, és ahogy kicsit eltávolodott a parttól, elért két sós vizű tóhoz, amelyek szomszédosak voltak egymással. Ott megmosdott, és étellel üdítette föl magát. Miután az asztal híján az étel alá szórt zellert is elfogyasztotta, arra a gondolatra jutott, hogy mivel a tavakban tengervíz volt, kétség sem férhet hozzá, ez az a két tenger, a megevett asztalok pedig a zellerből készített alátétek voltak. Azon a helyen alapított várost, és Laviniumnak nevezte el, mert ott fürdött meg a tóban. Aztán Latinus, az aborigók királya adott neki ötszáz iugerum földet, hogy ott lakjon. De Cato *A római nép eredetéről* írott könyvében így magyarázza: a koca azon a helyen szülte a harminc kismalacát, ahol ma Lavinium van, és miután Aeneas elhatározta, hogy ott alapít várost, szomorkodott a föld terméketlensége miatt, álmában megjelentek neki a házi istenei képmásai, és arra biztatták, hogy tartson ki a város alapítása mellett, amelyhez hozzákezdett. Ugyanis annyi év múltán, ahány kölyköt az a koca szült, a trójaiak egy termékeny helyre és bőségesebb földre fognak átköltözni, és Itália legfényesebb nevű városát fogják megalapítani.

13. Latinus, az aborigók királya tehát, miután hírül adták neki, hogy hajón érkezett jövevények sokasága foglalta el Laurentum vidékét, késlekedés nélkül kivezette a csapatait a hirtelen és váratlanul megjelent ellenség ellen. Mielőtt jelt adott volna az összecsapásra, észrevette, hogy a trójaiak katonák módjára vannak felszerelve, míg az ő emberei kövekkel és karókkal fegyverkeztek föl, továbbá úgy vonultak ki, hogy ruhák vagy bőrök védték csak betakart baljukat. Ezért fölfüggesztette a harcot, és tárgyalás útján tudakolta meg, hogy kik és miért jöttek, mert az istenek tekintélye erre az elhatározásra kényszerítette. Az áldozati állatok belsősegeiből kiolvasott jósjelek és álmok útján ugyanis gyakran figyelmeztették, hogy nagyobb biztonságban lesz majd az ellenségeitől, ha csapatait a jövevényekkel egyesíti. Miután megtudta, hogy Aeneas és Anchisesz háborúval üzték el a hazájukból, és az isteneik képmásaival bolyongva keresnek hazát maguknak, barátsági szerződést kötött velük, és kölcsönösen megesküdtek egymásnak, hogy közös lesz minden ellenségük és barátjuk. Így a helyet, amelyet a trójaiak elkezdtek erődítésekkel ellátni, Aeneas a felesége, Latinus lánya után, aki már korábban a herdoniai Turnusszal volt eljegyezve, Laviniumnak nevezte el. De Amata, Latinus király felesége, mivel sérelmezte, hogy az unokatestvérét, Turnust

viSSzautasítva, Laviniaát egy jövevényhez adják, arra ösztökélte Turnust, hogy fogjon fegyvert. Amaz pedig egybegyűjtve a rutulusok hadseregét Laurentum vidékére ment, és az Aeneaszszal együtt ellene kivonult Latinust harc közben bekerítették, és megölték. Apósa elvesztése után Aeneas mégsem hagyott föl azzal, hogy ellenálljon a rutulusoknak, tudniillik Turnust is megölte. Az ellenség elpusztítása, illetve megfutamatása után az embereivel győztesként tért vissza Laviniumba, és a latinok teljes egyetértésben királyukká választották, ahogyan Lutatius írja a harmadik könyvében. Piso azonban úgy adta tovább a történetet, hogy Turnus anyai ágon unokatestvére volt Amatanak, aki, miután Latinust megölték, maga is öngyilkos lett.

14. Így tehát Turnus megölése után Aeneas szerezte meg a főhatalmat. Mivel még mindig nem enyhült meg, azt a parancsot adta, hogy a rutulusokat háborúval büntessék meg, erre azok Etruriából, Mezentiusból, Agylla³⁹ királyától kértek segítséget, és könyörögtek neki. Meg is ígérték, hogy amennyiben győzelmet aratnak, mindent, ami a latinoké volt, átengednek Mezentiusnak. Akkor Aeneas – mert gyengébb volt a hadserege – miután a városba hordatott sok olyan dolgot, amelyeket feltétlenül meg kellett védeni, Lavinium alatt állította föl a táborát, és az élére fiát, Euryleont állította, maga pedig amikor a legalkalmasabbnak látta az időt az összecsapásra, a Numicus folyó mocsara környékén csatarendbe állította a katonáit. Ott, mikor a legádázabban küzdöttek, hirtelen fergeteg homályosította el az eget, és egyszer csak az égből olyan hatalmas eső kezdett szakadni, majd akkora mennydörgés és villámlás is követte, hogy nemcsak minden harcos szemét elvakította, hanem még a lelküket is összezavarta. Mikor mindkét fél egész hadseregét elfogta a vágy, hogy félbeszakítsák a harcot, mindazonáltal a hirtelen támadt viharban ebben a forgatagában Aeneas elragadtatott, és azután sehol sem találták. A hagyomány szerint pedig, mivel vigyázatlanul a folyó közelében tartózkodott, letaszították a partról, véletlenül a vízbe zuhant, és így ért véget a csata. Aztán, hogy az ég kiderült és a felhők eltávolodtak, a nap vidám arca is fölragyogott, majd – úgy hiszik – élve fölvetették az égbe. Mindazonáltal állították, hogy később Ascanius és néhányan mások is látták őt a Numicus partjai fölött abban az öltözetben és azokkal a fegyverekkel, amelyekkel csatába indult. Ez megerősítette a halhatatlanságának hírét. Ezért úgy határoztak, hogy azon a helyen templomot szentelnek neki, és Pater Indigesnek nevezik. Azután a fiát Ascaniust (aki azonos Euryleonnal) az egész latin nép egyhangúan a királyának kiálította ki.

15. Így tehát a latinok fölötti főhatalmat Ascanius szerezte meg, és úgy rendelkezett, hogy folyamatos összecsapásokkal szorongassák Mezentius, akinek a fia Lausus azt a dombot vette ostrom alá, amelyen Lavinia fellelgvára állt. Mivel azt a várost épp a király összes csapata tartotta bekerítve, a latinok követeket küldtek Mezentiushoz, hogy megtudakolják: milyen feltétellel hajlandó elfogadni a megadásukat.⁴⁰ Mikor ő más sú-

38 Egyértelműen nem azonosítható szerző.

39 Az ókori Caere (ma: Cerveteri) görög neve.

40 A megadás (*deditio*) itt nem a római jog szerinti feltétel nélküli megadást jelenti, és elvileg nem járt volna azzal, hogy az ellenség

a magukat megadó államát felszámolja, őket pedig jogfosztott állapotba (*peregrini dediticii*) taszítja, a latinok tehát nem voltak végveszélyben, mégis túl keménynek tartották Mezentius feltételeit, és vállalták a harcot. (Földi–Hamza 2016, 211–212.)

lyos feltételek mellett még azt is kikötötte, hogy néhány éven keresztül szolgáltassák be neki a latinok földjén termelt összes bort, Ascanius javaslatára és tekintélyére hallgatva úgy határoztak, hogy inkább meghalnak a szabadságért, minthogy ily módon vállalják a szolgaságot. Így a latinok az összes szüreten leszüretelt szőlő borát közösen fölajánlották és fölszentelték Iupiternek, majd kitörték a városból, és miután az őroket leterítették, és Lausust is megölték, Mezentius is menekülésre kényszerítették. Azután Mezentius követei útján eszközölte ki a latinokkal való barátságos viszonyt és szövetséget, ahogyan azt Lucius Caesar az első könyvében előadja, és ugyanúgy Aulus Postumius is, abban a művében, amelyet Aeneas érkezéséről írt [...] adta. Így tehát kiváló hősiessége miatt a latinok Ascanius nemcsak Iuppiter leszármazottjának hitték, hanem még nevének lerövidítésével és kis megváltoztatásával először Iolusnak, aztán Iulusnak is nevezték. Tőle ered a Iuliusok családja,⁴¹ ahogyan azt Casar a második könyvében, Cato pedig az *Origines*-ben írja.

16. Eközben Lavinia, akit Aeneas terhesen hagyott hátra, attól félve, hogy Ascanius üldözni fogja, apja nyájának pásztorához, Tyrrhushoz egy erdőbe menekült, és ott szülte meg a gyermekét, akit a szülőhelyéről Silviusnak neveztek el. De a latin köznép – mivel azt hitte, hogy Laviniát Ascanius titokban meggyilkolta – olyan nagy gyűlöletet kezdett érezni iránta, hogy már fegyveres erőszakkal is fenyegették. Akkor Ascanius, bár esküvel tisztázta magát, mivel ezzel mégsem ért el náluk semmit, haladékot kért, hogy megkeresse Laviniát. Ezzel egy időre valamelyest lecsendesítette a tömeg haragját, és megígérte, hogy hatalmas jutalmakkal halmozza el azt, aki fölkeresi neki Laviniát. Megtalálása után az asszonyt a fiával együtt visszavitte Lavinium városába, és anyjának kijáró tisztelettel szerezte. Ez a dolog ismét nagyon rokonszenvenessé tette őt a nép körében, ahogyan Caius Caesar és Sextus Gellius írják *A római nép eredete* című műveikben. De mások úgy hagyományozták, hogy mikor az egész nép arra kényszerítette Ascanius, hogy hozza vissza Laviniát, és ő megesküdött, hogy nem ölte meg, és nem is tudja, hol van, Tyrrhus csöndet kért, és a népgyűlésre összejött tömegben megígérte, hogy fölfedi Lavinia tartózkodási helyét, ha jótállnak azért, hogy sem neki, sem Laviniának, sem az asszony újszülött fiának nem esik bántódása. Miután a nép megígérte, hogy így lesz, a pásztor a fiával együtt visszavitte Laviniát a városba.

17. Ezek után Ascanius, mikor már letelt a harminc év Laviniumban, a koca által szült kismalacok száma alapján visszaemlékezett, hogy elérkezett az új város alapításának ideje. Miután tüzetesen megvizsgálta a közeli területeket, észrevett egy magas hegyet, amelyet a rajta alapított városról ma Albanusnak neveznek, és ott egy erődített várost épített, amelyet alakjáról – mivel eléggé hosszan nyúlik el – Longának, és a koca színéről Albának nevezett. Átvitte oda a házi istenei szobraikat, majd azok másnap Laviniumban jelentek meg, és miután ismét visszaszállította azokat Albába, és nem is tudom hány őr állított, a szobrok ugyanúgy Laviniumba, a korábbi lakhe-

lyükre tértek vissza. Így harmadszorra senki sem merészelt elmozdítani azokat, ahogyan azt a pontifexek évkönyveinek negyedik könyve tartalmazza, és ahogyan Cincius és Caesar a második, Tubero pedig az első könyvében írja. De miután Ascanius eltávozott az élők sorából, viszály támadt a fia, Iulus és a Laviniától született Silvius Postumus között, hogy kié legyen a hatalom, mert kétség merült fel azt illetően, hogy Aeneas fia vagy unokája alkalmasabb-e. Az ügy megvitatását a népnek engedték át, és mindenki Silvius választotta királyául. Az ő utódai, akik mind a Silvius nevet viselték, egészen Róma alapításáig uralkodtak Albában, ahogyan azt a pontifexek évkönyveinek negyedik könyve írja. Latinus Silvius uralkodása alatt tehát a következő *coloniákat* alapították: Praeneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Labici, Crustumium, Cameria, Bovillae és további városok köröskörül.

18. Utána Tiberius Silvius, Silvius fia uralkodott, akit, miután a rátámadó szomszédjai ellen kivezette csapatait, harc közben az Albula habjaiba taszítottak, és megfulladt. Ez az oka annak, hogy a folyam nevét megváltoztatták, ahogyan Lucius Cincius⁴² az első könyvében, Lutatius pedig a harmadik könyvében írja. Utána Aemulus Silvius uralkodott, akiről azt tartja a hagyomány, hogy nemcsak az emberekkel, hanem még az istenekkel is olyan dőlyfösen viselkedett, hogy azt hangoztatta, ő magánál Iuppiternél is hatalmasabb, és mikor dörgött az ég, megparancsolta a katonáinak, hogy a dárdaikkal döngessék a pajzsukat, és azt mondogatta, hogy ő az égzenésnél is nagyobb zajt csap. Mégis azonnal elérte a büntetés, ugyanis villám sújtott le rá, majd elragadta és az albai tóba vetette a szélvihar, ahogyan a pontifexek évkönyveinek negyedik könyve és Piso *Epitoméjában* második könyve írja. Aufidius⁴³ helyesen állítja *Epitoméjában*, és Domitius az első könyvében, hogy nem villám csapott bele, hanem egy földrengés következtében a királyi palotával együtt az albai tóba zuhant. Utána Aventinus Silvius uralkodott, és mikor a szomszédos népek háborút indítottak ellene, harc közben bekerítette az ellenség, és leterítették. Annak a hegynek a lábánál temették el, amelyet magáról nevezett el, ahogyan Lucius Caesar a második könyvében írja.

19. Utána Silvius Procas, az albai király uralkodott, aki két fiát, Numitort és Amulius egyenlő részben tette meg örökösévé. Akkor Amulius az egyik részre csak a királyságot, a másikkra pedig az egész örökség összegét és az atyai javak teljes értékét tette, és bátyjának választási lehetőséget adott, hogy azt válassza közülük, amelyiket jobban szeretné. Mivel Numitor a közember nyugalomát és a vagyont többre tartotta a királyi hatalomnál, ezért a királyságot Amulius szerezte meg. Hogy ezt a lehető leghalálabb birtokolja, bátyjának, Numitornak a fiát vadászat közben megölette, sőt még azt is megparancsolta, hogy Rhea Silvia, a fiú nővére legyen Vesta istennő papnője. Azt tette, hogy álmában az istennő utasította arra, hogy ez történjék, bár valójában azért gondolta, hogy így kell tennie, mert veszélyesnek tartotta a lehetőséget, hogy a lánynak esetleg gyermeke születik, és az majd megbosszulja a nagyapja ellen elkövetett igazságtalanságokat, ahogyan azt Valerius An-

41 A latin szövegben az egyébként megszokott *gens Iulia* helyett a szerző a *Iulia familia* alakot használja, ahogyan korábban a *gens Potitia* helyett is *familia Potitiorumot* ír (8, 6).

42 Lucius Cincius Alimentus Kr. e. 3–2. századi római történetíró.

tias az első könyvében írja. Ezzel szemben Marcus Octavius és Licinius Macer úgy mesélik a történetet, hogy Amulius, Rhea papnő nagybátyja, beleszeretett az unokahúgába. Mikor az égboltot felhő takarta, az égálja homályos volt, és mihelyt a hajnal hasadni kezdett, Amulius lesben várt a lányra, aki vízért indult a szertartások végrehajtásához, és Mars szent ligetében erőszakot tett rajta. Miután a terhesség hónapjai elteltek, a lány ikreket szült. Amulius értesült erről, és hogy bűnösen végrehajtott tettét eltitkolja, megparancsolta, hogy öljék meg a papnőt, a csecsemőket pedig adják ki neki. Akkor Numitor, mivel reménykedett benne, hogy a jövőben, majd ha a fiúk fölserdültek, valaha még bosszút fognak állni az őt ért igazságtalanságokért, más gyermekekkel cserélte ki őket, a saját vér szerinti unokáit pedig Faustulusnak, a pásztorok előljárójának adta, hogy ő gondoskodjon róluk.

20. Ezzel ellentétben Fabius Pictor műve első könyvében és Vennonius⁴⁴ így írnak: a szűz a szokás és az előírás szerint kiment, hogy Mars szent ligetének forrásából vizet hozzon a szertartásokhoz, de hirtelen záporosó és mennydörgés kergette szét a társaságában lévőket, majd Mars erőszakot tett rajta. Össze volt zavarodva, de azután az isten vigasztalására magához tért. Az isten fölfedte előtte a nevét, és azt állította, hogy szülőttei méltók lesznek az apjukhoz.⁴⁵ Mihelyt tehát Amulius király megtudta, hogy Rhea Silvia papnő ikreket szült, rögtön megparancsolta, hogy vigyék a csecsemőket a folyóvízhez, és hagyják őket ott. Azután azok, akik ezt a parancsot kapták, egy teknőbe tették a fiúkat, és a Palatinus-domb lábánál a nagy esőzésektől épp megáradt Tiberisbe vetették őket. Faustulus, a terület kanásza észrevette a szolgálkat, akik kitétték a gyermekeket. Amint a folyó elkezdett visszahúzódní, látta hogy a teknő, amelyben a fiúk voltak, fönnakadt egy fügefán, és a csöppsek sírása egy nőtény farkast csalogatott oda, amely hirtelen feltűnt, és először a nyelvvel lenyalogatta róluk a koszt, azután, hogy könnyítse az emléit, odanyújtotta nekik. A kanász leereszkedett, magához vette a fiúkat, és a feleségének, Acca Larentiának adta őket, hogy táplálja a gyermekeket, ahogyan azt Ennius az első könyvében, Caesar pedig a másodikban írja. Egyesek azt is hozzátesszik, hogy Faustulus szeme láttára egy harkály is odaszállt, és teli csőréből enni adott a gyermekeknek. Nyilvánvalóan ezért élvezi a farkas és a harkály Mars védelmét. Azt a fát pedig, amelynek tövében a gyermekeket kitétték, Ruminálnak nevezik, mert annak árnyékában szoktak volt a délben megpihenő barmok kérődzni.

21. Ezzel ellentétben Valerius azt írja, hogy Rhea Silvia gyermekeit Amulius király azért adta a szolgáljának, Faustulusnak,

hogy az megölje őket, de Numitor könyörgésére, hogy ne pusztítsa el a fiúkat, meglágyult, és a barátnőjének, Acca Larentiának adta a gyermekeket, hogy gondozza őket. Ezt a nőt azért nevezték *lupának*, mert a testét pénzért szokta volt közkinccsé tenni. Közismert ugyanis, hogy így nevezik azokat a nőket, akik a testükkel keresnek pénzt. Ezért is hívják *lupanarnak* az olyan helyeket, ahol ezek tartózkodnak. De miután a gyermekek elérték azt a kort, hogy a szabad emberhez illő tanulmányokat megértsék, Gabiiba kerültek, hogy ott megtanuljanak görögül és latinul írni. Nagyapjuk, Numitor titkon mindennel segítette őket. Így mihelyt fölserdültek, és Romulusszal a nevelőapja, Faustulus közölte, hogy ki volt a nagyapja és az anyja, továbbá mi is történt vele, az ifjú fölfegyverzett pásztorokkal tüstént Albába ment. Miután megölték Amulius, Numitort, a nagyapjukat visszahelyezték a királyságba. Romulust pedig a nagy erejéről nevezték Romulusnak, ugyanis bizonyos, hogy görögül az erőt nevezik *πόμην*-nak. A másikat pedig Remusnak hívták, tudniillik lassúsága miatt, ugyanis az ilyesféle természetű embereket a régiek *remoresnek* nevezték.

22. A fentebb elmondott események után, az áldozatbemutatás végeztével azon a helyen, amelyet most Lupercalnak neveznek, a résztvevők játékosan szétfutottak, és az áldozati állatok bőrével minden szembejövőt megsapkodtak. Úgy rendelkeztek, hogy ez ünnepi áldozat legyen számukra és az utódaik számára, és külön-külön elnevezték a saját csapataikat, Remus a Fabiusokat, Romulus a Quintiliusokat. Mindkét csoport neve máig fennmaradt a szertartásokon. A pontifexek második könyvében viszont az olvasható, hogy Amulius küldte el az embereit, hogy hozzák elé Remust, a nyáj pásztorát. Mivel nem mertek erőszakot alkalmazni ellene, mikor a cselvetésre alkalmas időpontot találtak – mert Romulus épp távol volt –, azt tették, hogy valamiféle játékot játszanak: ki tudja közülük hátrakötött kézzel a fogaival fölemelve a lehető legmesszebbre elvinni azt a követ, amellyel a gyapjú súlyát szokták mérni. Akkor Remus, bízván az erejében fogadkozott, hogy egészen az Aventinusig elviszi a követ. Aztán, amint engedte magát megkötözni, Albába hurcolták. Miután Romulus erről tudomást szerzett, összehívta a pásztorokat, és százfős csoportba osztotta őket, majd minden századnak rudakat adott, amelyek végére különböző formájú szénakötegeket erősített, hogy ezzel a jelvényvel ki-kí könnyebben tudja követni a parancsnokát. Innen ered a szokás, hogy azokat a katonákat, akik együtt ugyanahhoz a jelvényhez tartoznak később *manipularisoknak*⁴⁶ nevezzék. Így tehát Romulus elpusztította Amulius, majd kiszabadította a testvérét a fogságból, a nagyapját pedig visszahelyezte a királyságba.

43 Egyértelműen nem azonosítható szerző.

44 Vennonius római történétíró, akit először Cicero említ (*Leg. I. 6; Att. 12, 3, 1*).

45 Dionysius Halicarnasseus is ismeri ezt a mítoszvariánst, és az *Antiquitates Romanae* szövege, illetve az *Origo gentis Romanae* forrása között nagyon szembetűnő a hasonlóság: „Ezután a negyedik évben valaki Mars szent körzetében erőszakot követett el Ilián, aki azért ment a szent ligetbe, hogy tiszta vizet vigyen az áldozati szertartások bemutatásához. (...) De a legtöbben úgy mesélik, hogy annak az istenségnek a képmása jelent meg, akinek a terület fel volt szentelve, és sok egyéb csodálatos részlettel is színesítik

az elbeszélést: a nap hirtelen elsötétedett és az ég beborult. A képmás külsejét pedig úgy írják le, hogy az nagyságát és szépségét tekintve sokkal csodálatosabb volt, mint egy emberé. Azt is beszélik, hogy mikor az erőszakoskodó a szomorú lányt vigasztalta, azt mondta neki – ez alapján vált nyilvánvalóvá, hogy isten volt –, hogy kicsit se bánja a történetet, mert az ezen a helyen lakozó istenséggel lépett házassági kapcsolatra, és az erőszakból két fia fog születni, akik testi kiválóság és harc dolgában messze a legkiválóbbak lesznek az emberek között.” (*Ant. Rom. I. 77, 1–2*.)

46 A *manipulus* szó jelentése latinul: 'egy maréknyi, egy köteg valamilyen anyagból' (praktikusan: szénából, szalmából, gyógyfűből).

23. Mikor tehát Romulus és Remus egymás között a város alapításáról tárgyaltak, amelyben egyformán uralkodók lennének, Romulus a Palatinuson jelölte ki azt a helyet, amelyet megfelelőnek látott, és azt akarta, hogy Rómának nevezzék, Remus viszont ugyancsak egy másik, a Palatinustól öt mérföldre lévő dombot választott ki a város helyéül, amelyet a saját nevével Remuriának nevezett. A köztük kitörő viszálynak nem szakadt vége, így nagyapjukat, Numitort kérték föl bírának. Az a határozat született, hogy vitájukban a halhatatlan istenek ítéljenek, úgy, hogy amelyiknek kettejük közül előbb mutatkoznak kedvező előjelek, az alapítsa meg a várost, nevezze el a saját nevével, és abban ő birtokolja a királyi hatalmat. Mikor madárjósálat tartottak, Romulus a Palatinuson, Remus az Aventinuson foglalt helyet, és előbb Remusnak tűnt föl egyszerre hat keselyű, amelyek mind balról repültek, majd Romulushoz küldetett, hogy adják hírül neki: a madárjósítás útján ő már megkapta a kedvező jószeleket, amelyekkel arra utasították

az istenek, hogy alapítsa meg a várost, ezért sietve jöjjön oda hozzá. Romulus odaérvén megkérdezte tőle, milyenek voltak a jósmadarak, ő pedig azt mondta, hogy mikor a jósjelre várt, egyszerre hat keselyű tűnt fel neki. „De én – mondta Romulus – már tizenkettőt mutatok neked!” És hirtelen tizenkét keselyű tűnt föl, és ezt rögvest villámlás követte mennydörgés kíséretében. Akkor így szólt Romulus: „Miért bizonygatsz, Remus, hogy korábbi jósjeleket láttál, mikor a jelenlévőket is megnevezheted?”⁴⁷ Remus pedig, miután megértette, hogy elorozták előle a királyságot, ezt mondta: „Sok dolog, amelyet ebben a városban meggondolatlanul reméltek és idő előtt merészeltek, igen szerencsésen fog végződni.”⁴⁸ De Licinius Macer az első könyvében azt írja, hogy ez a vetélkedés borzasztó véget ért, ugyanis a helyszínen ellenállni próbáló Remust és Faustulust megölték. Ezzel ellentétben Egnatius az első könyvében azt jegyezte föl, hogy e viszály során nemcsak, hogy Remust nem ölték meg, de még túl is élte Romulust.⁴⁹

Bibliográfia

Adamik T. 2009. *A római irodalom*. Pozsony.

Földi A. – Hamza G. 2016. *A római jog története és intézményei*. Budapest.

Momigliano, A. 1958. „Some Observations on the *Origo Gentis Romanae*”: *The Journal of Roman Studies* 48, 56–73.

Richard, J.-C. 1983. *Pseudo-Aurélius Victor. Les origines du peuple romain*. Paris.

Sehlmeyer, M. 2004. *Origo gentis Romanae. Die Ursprünge des römischen Volkes*. Darmstadt.

Smith, C. T. – Smith, C. 2005. „The *Origo Gentis Romanae*. Facts and Fictions”: *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 48, 97–136.

Sólyom M. 2018. *Epitome de Caesaribus. Az utolsó latin nyelven írt pogány történelmi munka*. Doktori disszertáció.

Wiseman, T. P. 1995. *Remus. A Roman Myth*. Cambridge.

47 Ezt az epizódot a fennmaradt források közül kizárólag Dionysius Halicarnasseusnál találjuk meg: „Miután találkoztak, Remus megkérdezte Romulust, hogy milyen madarakat látott korábban, az pedig zavarban volt, hogy mit válaszoljon. De ekkor tizenkét szárnyaló, szerencsés előjelet hozó saskeselyű tűnt föl, akiket megpillantva Romulus nekibátorodott, és a madarakra mutatva így szólt Remushoz: »Miért is akarsz a korábban történt dolgokról értesülni? Hiszen ezeket a madarakat bizonyára te magad is látod!«” (*Ant. Rom.* I. 86, 1.)

48 Remus válasza már nem szerepel Dionysius Halicarnasseusnál, de Diodorus Siculus *Bibliotheca* című művében igen (VIII. 5).

49 A fennmaradt kódexekben itt egy rövid átvett szöveg kezdődött, amely a *Codex Bruxellensis* verziója szerint a következőképp szól: „De mindezen szerzők különböző véleményeivel – emlékezetünk szerint – kiáltó ellentétben áll a liviusi elbeszélés, amely arról tanúskodik, hogy a madárjósítás után Romulus a várost saját nevével Rómának nevezte el, és mikor falakkal erősítette meg, kihirdette, hogy senki át ne ugorja a falakat. Ezen Remus gúnylódott, és átugrotta a falat, mire Celer a centurio lapátjával vagy vasból készített kapójával megölte.” (A Remus halálára vonatkozó források értelmezéséhez lásd Wiseman 1995.)